

ЧЕРНІГІВСЬКЕ ВИДАННЯ НОВОГО ЗАВІТУ 1717 РОКУ З ПРИСВЯТОЮ ГЕТЬМАНУ ІВАНУ СКОРОПАДСЬКОМУ

В умовах втрати більшості українських стародруків XVII – початку XVIII ст., неабияке значення для дослідження мають поодинокі знахідки, котрі іноді трапляються серед приватних зібрань або державних сховищ. Збереження і введення до наукового обігу подібних раритетів входить до важливих напрямків досліджень української історії козацької доби.

Однією з таких пам'яток є придбаний автором Новий Завіт чернігівського видання in quarto 1717 року з гербом і присвятою гетьману Івану Скоропадському в рідній обкладинці, вкритій чорним оксамитом, з рідними ж оксамитовими смужками до застібок із срібними гачками й застібками петельчастого типу (мал.1), котрі мають на собі клейма «72» (мал.2). Обкладинки виготовлені з цупкого картону, траченого разом з оксамитом неактивним на час придбання шашелем; місцями на оксамитовій потертій поверхні обкладинок з лицевого боку помітні плями від воску.

Не торкаючись тем шрифту, водяних знаків, в повному обсязі гравюр та інших цікавих і важливих особливостей видання, котрі мають стати темою окремих досліджень, вважаємо за необхідне зосередити увагу на зображенні

Малюнок 1. Загальний вигляд застібок

Малюнок 2. Клейма на застібках

гетьманського гербу, вступній частині та окремим ілюстраціям. Для збереження особливостей документу, при передачі тексту застосовується спрощений дипломатичний метод, яким передбачається відтворення текстів засобами друкарського набору у повній відповідності з оригіналом. Усі рукописні літери кириличного алфавіту передаються з допомогою сучасного гражданського кириличного шрифту. Виносні літери і буквосполучення вносяться у рядок і передаються курсивом. Діакритичні знаки не зберігаються і не передаються, за винятком тих, які позначають вимову однакових літер [1, с.29-30].

На другій сторінці книги, вгорі по центру зображено герб роду Скоропадських у первинному класичному вигляді: три (схрещені) стріли вістрями вниз (середня – в стовп, а крайні вкладені навхрест), перев'язані стрічкою [2, с.167-168, таб. XV] (мал. 3). Щит срібний простий, увінчаний шоломом маркіза під короною. Нашоломник – три страусині пера (мал. 4). Герб виконано відомим гравером Н.Зубрицьким, повна аналогія йому видрукувана у «Іфіка ієрополітика» у київському виданні у 1712 р.[3, с.300]. Обабіч гербу розміщено літери **І.С. Г.В.Є.Ц.П. В.Ф.С.Д.З.**, котрі означають: «Іван Скоропадський Гетьман Війська Його царської пресвітлої величності обох сторін Дніпра запорозького». Нижче вміщено вірш-присвяту на герб:

Сила совершается в немощех Христова
 И деже та есть, тамѡ победа готова:
 Силу в тебе Христову вожде совершенну
 Вируем быти, тремя стрилами явленну;
 Тройственная понеже души твоей сила,

Память, разум, воля так ся съединила
Любовію Христови, яко да ничтоже

От любви ты онаго разлучить возможно:
Тем же стрелы связанны долу ся схиляют;
Плоть, міра діавола с Небес уязвляют.

Малюнок 3. Затверджений герб роду Скоропадських

У тексті з третьої по восьму сторінки подано власне присвяту гетьману Івану Скоропадському – гідному продовжувачу меценатських традицій козацької старшини і українських гетьманів XVII – початку XVIII ст., зокрема – Івана Мазепи. Тому вважаємо за необхідне навести її повністю:

«БОЖІЄЮ МИЛОСТІЮ ПРЕСВИТЛІЙШАГО и Державнийшаго Великаго Государя нашего Царя и Великого Князя ПЕТРА АЛЕКСІЄВИЧА, Всея Великія, и Малыя, и Билыя Россіи Самодержца. Его Царского Пресвитлаг Величества, Войск Запорожских Гетманови, Ясне Велможному Его Милости Пану ІОАННУ ІЛІЧУ СКОРОПАДСКОМУ, Нашему Милостивийшему Патронови Ктиторови и Добродієви здравія, долгодействія и всякаго Божія благословенія временного и вичнаго желаем. Словеса Евангелская, словеса чиста, от Пречистых Уст Христа Спа-сителя нашего произшедшая, також де и Апостолская дийствієм Духа пресвятаго глаголенная, воистину сребро суть раждеженно и искушенно земли, очищенно седмерицею: ЯСНЕ ВЕЛМѠЖ // НІЙ ПАНЕ Патроне и Добродію наш. Дух святой единосущен Отцу и его единорѠдному СинѠви,

Малюнок 4. Зображення герба і вірша-присяги в Новому Завіті

егда сніде на святыя Апостолы, тогда вся словеса ученія Христова в сердцах их яко сребро от огненных язык раждегошася, тогда искусиша силу и действіе глаголов его божественных, тогда от всяких человеческих пристрастій, от земнаго мудрованія, от плотскаго и ученія Христовом разуминія, и них же многажды прежде страданій Христовых обличаеми бяху, очистиша себе седмочисленною Духа святаго благодатию. Сих своих словес божественных в сердцах Апостолских невещественным Духа святаго огнем раждеженных, искушенных, очищенных хотя свойство Христос Господь показати, рече к Ученикам своим: глаголы якоже аз глаголю вам дух суть, и живот суть. Не яко существенно словеса Христова, Дух суть, но яко Духа святаго благодати преисполнена, и яко ничтоже плотско в себе содержат, но вся духовна ко животу вичному, безсмертному, нетлинному, наставляющая. Сія Пречистая, предражайшая, духовнаго мудрованія преисполненная, животворная словеса Евангелская и Апостолская, первые Типографским художеством в святой Обители нашей напечатана, кому // в первых преподати подобает: Мы в изданіи сея Божественныя Книги потрудившіися приемише во ум святаго Апостола Павла наказаніе к Тумофею святому писанное: Ты убо чадомое возмагай и благодати, юже и Христи Иисуси, и якоже слышал еси от мене многими свидетелы, сія предаждь верным человеком, иже доволны будут и иных научити: обритохом над вирными человеки вирнаго строителя и мудраго ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТЬ Ваш: его же за вирность и мудрость Господин по Бози Пресветлейшій и Державнейшій Государ Наш Царь и Великій Князь Всея Великія м Малыя и Билыя Рѹссіи Самодержець ПЕТР АЛЕКСІЕВИЧ постави над Домом своим над Малою Рѹссією, и над челядію своею над вирными своіми поддаными, еже даяти им пищу в время: пищу же не телесную, точію, но и духовную. Се бо наипаче свойственнѹ есть началствующим, властію от Бога почтенным великоименитым мужем не точію и общем добри до тила належащом, но и в душевном промышляти, и оная седмочисленная милосердная дила не точію тилу но и душе нуждая творити. Нелишает Дом Ваш Рементарскій от имения Богом себе даннаго и от Пресвитлейшаго Монархи заслугами приобретенаго // телесныя помощи требующих: свидетелствуют о сем алчущіи, от Дому Рементарского питаеми, жаждущіи напаяеми, нагіи одиваеми, странныи угощаеми, немощныи посищаеми, неповинныи от темниц свобождаеми, плинники искупляеми, за якова дила с благословенными несуминно наследиши Царствіе небесное. Доволен есть ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТЬ Ваша: и Духовную пищу от сокровища благоразумнаго сердца своего требующим преподавати, яко измлада священная писанія в вири благочестивой воспитанныи навик еси, могущая не точію самага ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТЬ Вашу но и прочіих Власти Рейментарской подчиненных умудрити в спасеніе, в загражденіе богохулных уст еретических на Церков нашу святую и на Православное благочестіе лающих. Даде Бог ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТИ Вашей Уста и премудрости могущая согришающих исправляти, неумитных научати, сомнящимся добрый

совит подати, ѿ спасеніи ближняго промышляти, печальных утишати, ѿбиди терпеливодушно зносити: долги должником ѿставляти. Сія добродители верность и мудрость в правленіи Реиментарском разсмотриваючи святая Обитель наша, достойно яко верному и мудрому строителю Божію, своему же израднейшему Патронови, Ктиторови и Добродиеви не // оциненный сей Талант словеса Евангелская и Апостолская первие ѿ нас Твпом Миру явленна предает и вовирает. Царица савская прійде ѿт конец земли слышати Премудрость Соломонову и егда слыша, ублажаше предстоящих ему и послушающих смысла его, но воистинну болие Соломона zde чтуще сію божественную Книгу обрящеши ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТИ Ваш: елико бо Создатель создание, толико премудрость в словесах Евангелских и Апостолских сокровенна превосходит премудрость Соломонову. Блаженнейшій убо есть безсоравненія ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТЬ Ваш: Ушеса и сердце прилагаяй к сей Божественной премудрости. И понеже сея измлада взыскал еси прилижно, и не просил еси у Бога тлиных багатств, временныя чести и славы, яко сии скоро преходящія, сего раді даде Бог ЯСНЕ ВЕЛМОЖ: Ваш: сердце смисленно на послушаніе и сужденіе православных людей малоросійских, к семуже и ихже не просил еси, даде богатство и славу. Царь Соломон превозносит премудрость паче злата искушенна, паче сребра чиста, паче каменей многоцинных: лучше рече премудрость каменія многоцинна, всякоже драгое недостойно ея есть: сими словеси Царя премудраго ѿбнадежены дерзнухом сію Божественную НОВАГО ЗАВИТА Книгу (:в ней же вся сокровища премудрости и разума Божія со // кровенна суть:) приносити ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТИ Ваш: в дар благодарственныи за благодиянія Рейментарская, святой ѿбители нашей ѿбилно всегда подаваемыя, надіющесея несумнинно яко паче всякаго дражайшаго дара любезние воспріймеша. Великій Александер между иными користми Дарія Царя Персидскаго плини ковчег мир благовонних полный златом чистым, драгоценными бисерами и адамантами внутр и вни украшенній, в немже зило себи любимія Гомерові заключи Книги, глаголя: яко достойны суть такового хранилища. Сердце ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТИ Ваш: благовонія дил добрых полно плиненно есть издавна к святой Обители нашей любовію Преблагословенной Деви Богородици в Ікони своеи Чудодійствующой, ѿтверзи убо сіе к пріятію не Гомировои яко бои но предостойнишои НОВАГО ЗАВИТА Книги, якоже самая предвичная несозданная состави Премудрость, в десници свойй содержащая долготу дній, и лита живота, и в шуйци багатство и славу якоже до ублагославит ЯСНЕ ВЕЛМОЖНОСТЬ Ваш: здравствіем долгоденствіем, багатством и славою временною и вичною, ѿт всего усердія желаем.

Ясне Велможности Вашей Милостивийшему
Пану Патрону, Ктиторови и Добродиеви
Нашему недостойный Богомольцы.»

Текст написано тогочасним українським варіантом церковнослов'янської мови, властивим і для кінця XVII ст. Видання виконано за благословенням архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Антонія Стаховського та

клопотанням архімандрита Чернігівського Святотроїцького Іллінського монастиря Германа Кононовича. Це – чи не перше українське видання Святого письма із коментарями. Відома також ще одна пам'ятка – Новий Заповіт – того ж року і тієї ж друкарні, проте вона менша за розміром і не має гетьманського гербу та присвяти данаторові. Скоріш за все, меценат профінансував лише перше видання та всі підготовчі роботи.

Перша сторінка книги демонструє кардинальну відмінність традиційного українського видання від синхронного йому російського, незважаючи на проведення уніфікації, в тому числі і книжної справи. Прикладом російської специфіки є і московське видання 1680 р. Віршованої Псалтирі Семена Полоцького, і факсимільне видання (Москва, 1753 р.) «Жезла правління», приписуваного тому ж автору, і книга 1762 р. св. Дмитра Ростовського (Дмитра Туптала) «Розыск о брынской еретической вере» тощо, в яких, в першу чергу, відсутні як ілюстрації-гравюри, так і сюжетна й багато орнаментована титульна сторінка.

На першому аркуші нашого екземпляру вгорі розміщено сюжет коронування Божої Матері, традиційний для українського живопису XVIII ст. [4, с.18, 43], по боках (обабіч назви Книги) в медальйонах подано образи 8 святих – євангелістів і апостолів, унизу – постаті отців – засновників і святих покровителів Іллінського монастиря. Неабияке значення для дослідження української художньої культури цього періоду становлять ілюстрації (див. Додатки): на сьогодні відомо відносно небагато прізвищ майстрів-граверів того часу, переважно представників Київської школи – О.Тарасовича, Д.Галаховського, Л.Тарасовича, І.Щирського, І.Мигури, І.Стрельбицького та інших [5, с.230, 231].

Гравюри до видання були виготовлені в термін 1701-1710 рр. (згідно із написами) скоріш за все двома відомими у свій час граверами – майстрами Никодимом(?) Зубрицьким – **Н. З.** (дод.1-4) та Макаром Зіницьким (Синицьким) – **М: ЗН** (дод.5), які, ймовірно, належали до київсько-чернігівського кола майстрів.

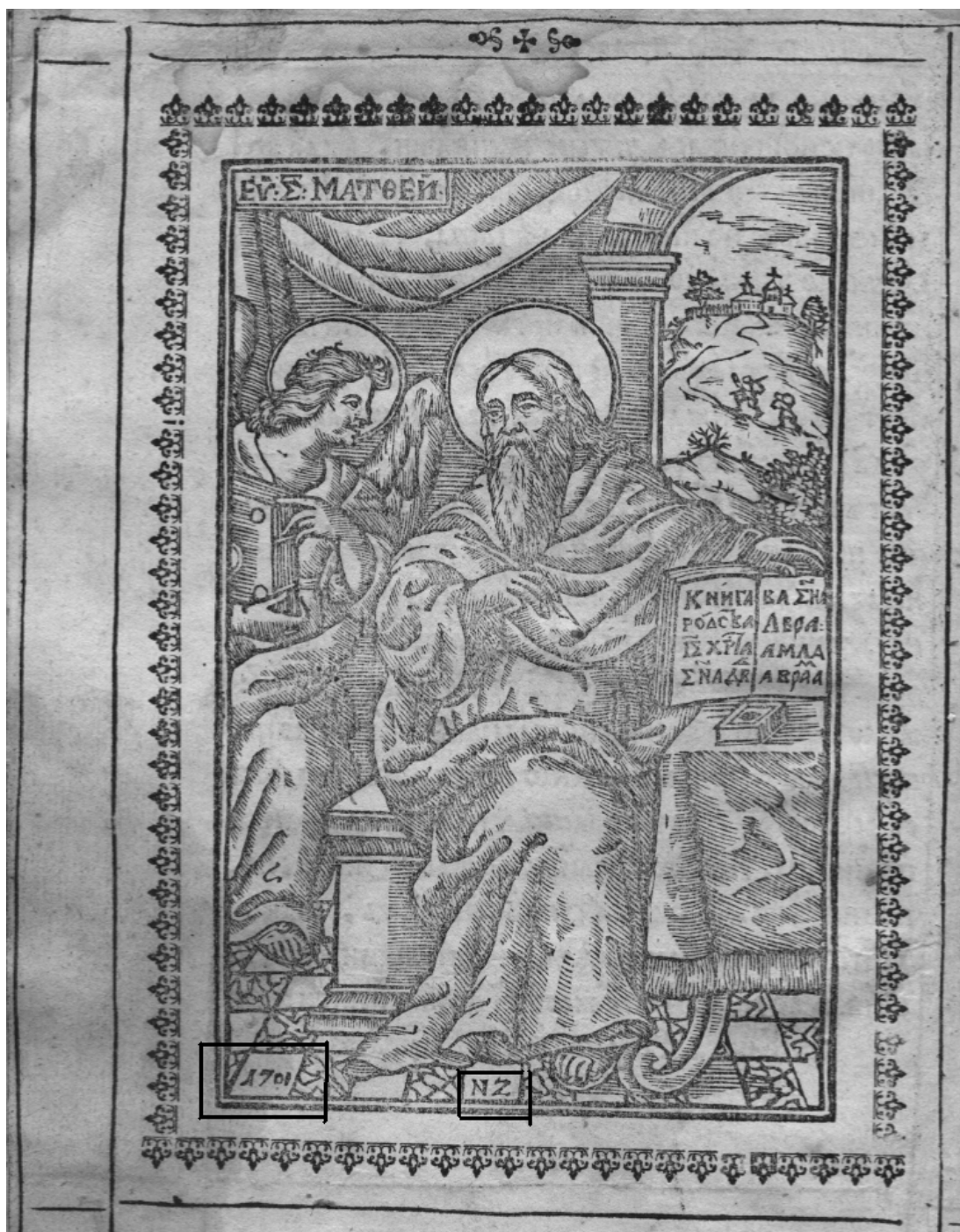
Розглянуте видання свідчить про збереження меценатської традиції в Україні і після Полтавської трагедії, оскільки приклад гетьмана Мазепи наслідувався і за його життя, і по його смерті. Завдяки фундаторській і данаторській діяльності Івана Ілліча Скоропадського [6, с.156-158], з'явилася і до сьогодні вціліла визначна пам'ятка української духовної культури, котра, в свою чергу, стала ще одним свідченням благодійності українських гетьманів.

Бібліографічні посилання:

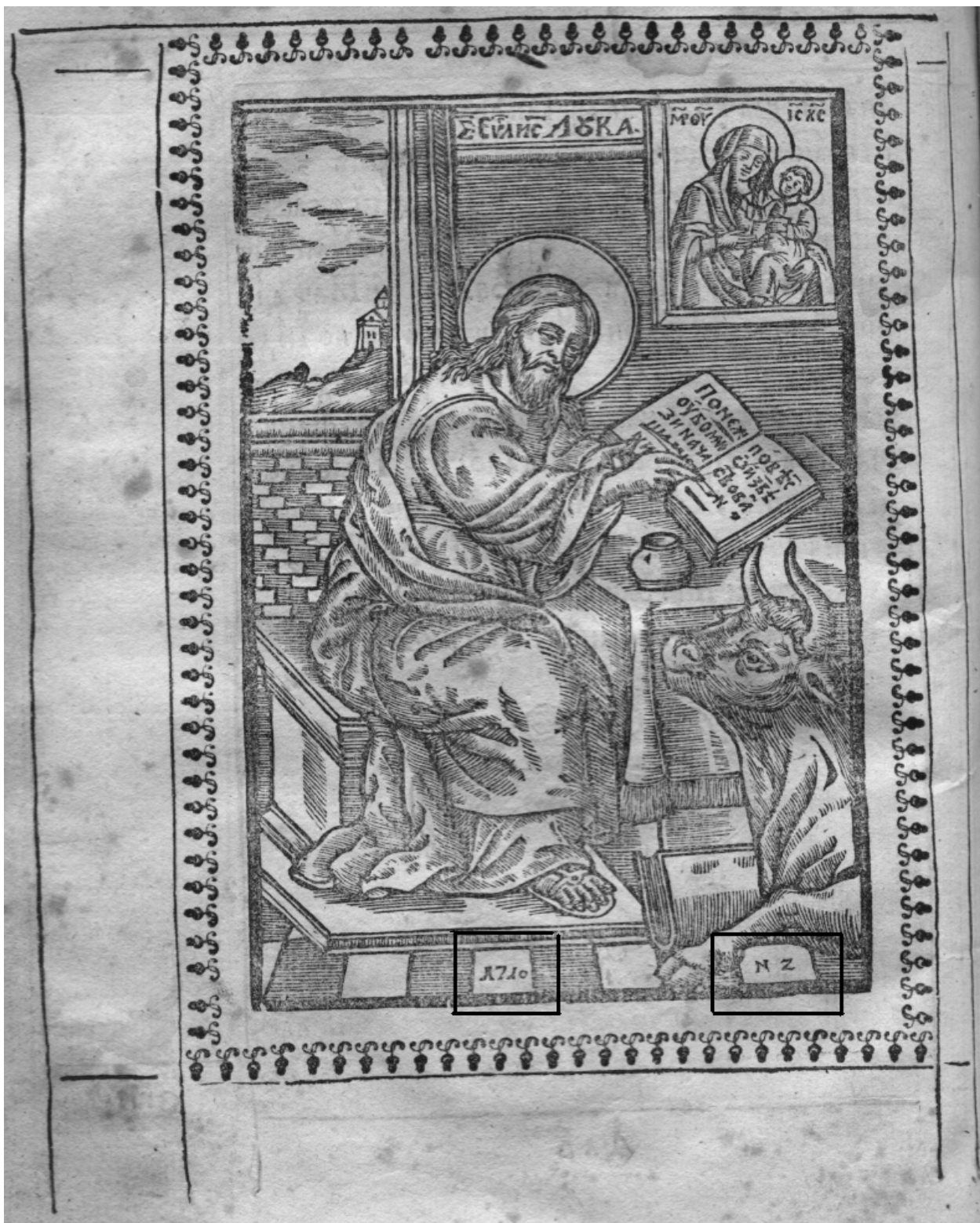
1. Гісцова Л. Методичні рекомендації по підготовці до видання Архіву Коша Нової Січі. – К., 1992. – С.12-20; Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734-1775 рр. – К., 1998. – Т.1.
2. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. – К., 1993.
3. Степовик Д.В. Українська графіка XVI-XVIII ст. Еволюція образної системи. – К., 1982.

4. Яценко Л.І. Українська ікона кінця XVII – початку XX століття у зібранні Дніпропетровського художнього музею: Каталог. – Д.: ДАНА, 1997.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.2. Від середини XVII ст. до 1923 року. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1993.
6. Черняков С. Меценатська діяльність гетьмана І.Скоропадського на Чернігівщині // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип.10. – К.: ХІК, Часи козацькі, 2001.

Додатки

Додаток 1. Гравюра майстра N. Z. (Зубрицького) 1701 року – зображення євангеліста Матфія

Додаток 2. Гравюра майстра N. Z. (Зубрицького) 1710 року –
зображення євангеліста Луки

Додаток 3. Гравюра майстра **Никодима** без дати –
зображення Іоанна Богослова

Додаток 4. Гравюра майстра N. Z. (Зубрицького) без дати – зображення з Апокаліпсису

Додаток 5. Гравюра майстра Макара Зіницького без дати – зображення з Апокаліпсису